
09.10.08

**MONTSERRAT FIGUERAS,
JORDI SAVALL & ANDREW
LAWRENCE-KING**

—
CONCERTZAAL - 20.00

19.15 Inleiding door Johan Huys

CONCERTGEBOUW

Over Sefardische joden, maranen en speculatieve kabbala

Sefardische joden zijn de joden die zich in de middeleeuwen in Spanje en Portugal vestigden. De naam komt van Sepharad, de Hebreeuwse naam voor Spanje. Vanaf de dertiende eeuw werden ze in steeds ergere mate door de katholieke kerk onderdrukt óf bekeerd. Toen in 1391 de joodse wijken van Sevilla, Córdoba, Toledo, Madrid enzovoort werden verwoest, kwamen velen in opstand of verlieten het land. Ongeveer de helft echter bekeerde zich. Deze bekeerde joden, die in het geheim hun religie bleven uitoefenen, kregen al vlug de scheldnaam 'marranos' opgespeld, wat 'zwijnen' betekent. Vele maranen wisten toch te ontkomen en zochten hun heil vooral in Amsterdam en Antwerpen. Op 1 november 1478 eist paus Sixtus IV van Ferdinand van Aragón en Isabella van Castilië – de nieuwe Spaanse vorsten – om inquisiteurs te benoemen. Algemeen-Inquisiteur Torquemada is zo ijverig in het opsporen van maranen dat Sixtus IV hem in 1482 poogt af te remmen. Tevergeefs. Torquemada wil alle joden weg uit Spanja, wat tot gevolg heeft dat in 1492 (jaar waarin Columbus – vermoedelijk een jood – Amerika ontdekte) een proces op gang wordt gebracht om koste wat het kost het joodse volk te vernietigen. In 1492 vluchten ca. 300 000 joden uit Spanje naar Engeland, Vlaanderen, Noord-Afrika, Istanbul, de Griekse eilanden enzovoort. Zelfs in de pauselijke staten worden ze getolereerd en bij de mohammedanen in het Osmaanse rijk zijn ze welkom. Hun geloof, hun mystiek (kabbala), hun zeden en gewoonten (hoe verschillend per gemeenschap ook), hun literatuur en poëzie, hun religieuze (synagogale) en wereldlijke gezangen, kortom, hun cultuur gebaseerd op de Boeken der Profeten en op de Geschriften – op Torah en Talmoed – brachten ze met zich mee. Eigenlijk brachten ze hun kabbala (letterlijk overlevering) mee, die meer en meer gebruikt zal worden om een divers gamma aan mystieke opvattingen en praktijken aan te duiden. Kabbalistische genootschappen bereikten een hoogtepunt in het veertiende-eeuwse Spanje, maar na 1492 verspreidden ook deze zich en sloop er in vele teksten en rituelen (ook in muziek) 'geheime' kennis binnen. In zijn boek *De Kabbala ontsluit* (blz. 154) schrijft J.H. Laenen: 'De uitdrijving in 1492 betekende een aanzet tot een volledige transformatie van de leer van de Kabbala. Richtte de Kabbala zich vóór 1492 op de oorspronkelijke volmaaktheid in het verleden, de joodse mystiek na die tijd had vooral een utopische voorstelling van een Komende Wereld in de toekomst.'

Johan Huys

UITVOERDERS PROGRAMMA

---

zang en cythara

MONTERRAT FIGUERAS

psalterium en arpa doppia

ANDREW LAWRENCE-KING

lyra, rebab en viola da gamba

JORDI SAVALL

CANTOS DE AMOR Y DESAMOR (CHANTS D'AMOUR ET DÉSAMOUR)

Chants de l'exil

Sefardische romance (Marokko), Alba

Sefardische romance (Esmirna), El Rey de Francia

Sefardische romance (Turkije), Por allí pasó un cavallero

Sefardische romance (Sarajevo), Por que llorax blanca niña

Sefardische romance (Sofia), Una matica de ruda

Luys de Narvaez (ca 1500-1555) / Josquin des Prez (na 1450-1521),

La canción del Emperador: Mille regrets

Diego Ortiz (1510-1570), Recercadas sobre tenores:

- Folia-Passamezzo antico
- Romanesca-Passamezzo moderno

Chants de la nuit

Sefardisch wiegelied (Rhodos), Durme, hermosa donzella

Berbers wiegelied (Marokko), Mma gar dada itz

Sefardisch wiegelied (Rhodos), Nani, nani

Bartomeu Cárceres (Valencia), Soleta só jo ací

— Pauze —

Alonso Mudarra (ca. 1510-1580),

Fantasia que contrahaze el Arpa de Ludovico

Lucas de Ribayaz, Paradetas

Antonio Martín y Coll, Diferencias sobra las Folias

Chants qui dansent: Tonos humanos

Mr. Du Bailly, Folia: Yo soy la locura

Anoniem, Jácaras: No hay que decirle el primor

José Marín (1618-1699), Canarios: Ojos pues me desdeñais

Juan Hidalgo (ca 1614-1685), Gallarda: Trompicávalas amor

Muziek als zwervende vogels

Pas in 1941 verscheen bij de Wereldbibliotheek de eerste Nederlandse vertaling van het reeds in 1916 gepubliceerde *Stray Birds* van de Bengaalse schrijver Rabindranath Tagore, die in 1913 de Nobelprijs voor literatuur had gekregen. De vertaling, door J. de Molenaar, verscheen onder de titel *Zwervende vogels*. Het is een bundel vol korte, poëtische beschouwingen over een aantal universalia, zoals leven, liefde, lijden, dood, God, natuur, hoop, vreugde, eenzaamheid, droefheid, vrijheid, schoonheid enzovoort. Tijdloze en nauwelijks plaatsgebonden beschouwingen van eenzelfde zeggingskracht als van de vele onbestemde en onvergankelijke melodieën die meestal hun oorsprong vinden in vreemde en vaak verafgelegen culturen en tijden. Diezelfde universalia worden in alle culturen en tijden steeds opnieuw bezongen in een ontelbaar aantal gezangen. Gezangen als trekvogels die al duizenden jaren, gedwongen door de natuur, hun instinct volgen en datgene doen wat ze vermoedelijk over duizend jaar nog zullen doen: van de ene streek naar de andere trekken. Enkel het landschap verandert, steeds sneller en ingrijpender en, hopelijk minder snel, de lucht waarin ze vliegen.

Zo vergaat het ook de vele melodieën. Ze trekken van de ene streek naar de andere. Als erfgoed van de volkeren die ze vergezellen op hun exodus. Als kameleons die zich probleemloos aanpassen aan de gewijzigde omstandigheden. Kerkelijke melodieën worden wereldlijke liederen (*tonos humanos*), getooid in soms vrij schunnige teksten. Volkse melodieën sluipen binnen in complexe, meerstemmige missen en motetten, en in de monodische, aanvankelijk ongebeleide litanieën in kerken en synagogen. Een

zeventiende-eeuws tabakskied en het oude *Sur le pont d'Avignon* (melodie waarop Pierre Certon in de eerste helft van de zestiende eeuw zijn gelijknamige mis schreef) worden respectievelijk omgedoopt tot *Est-ce mars* en *Ik zag Cecilia komen*. Sweelinck componeert variaties op *Est-ce mars* en Gevaert gebruikt het in de negentiende eeuw voor zijn Arteveldelied. Cecilia duikt op in Smetana's *Moldau*, de hymne *Creator alme siderum* transformeert in het *Reuselied* en de hymne *Veni Creator* wordt het *Halewijnslied*. Dikwijls ook zwerfen dezelfde basformules eeuwenlang rond, en ondersteunen ze geheel verschillende melodieën. De baslijn die de, uiteraard ook zwervende, melodie *Guardame las vacas* ondersteunt (het oude, uit Duitsland afkomstige liedje *Hüte mir die Kühe*), vindt men bijvoorbeeld in Italië als *Romanesca-bas*.

Luis de Narvaez, een beroemd bespeler van de vihuela uit de eerste helft van de zestiende eeuw, geboren en getogen te Granada, transcribeerde verschillende composities van Josquin (onder andere het beroemde *Mille regretz*, het lievelingschanson van Karel V) en Gombert (gepubliceerd in *Mos seys libros del delphin*, Valladolid 1538). Zoals Sweelinck in Amsterdam, Byrd in Engeland en De Cabezón in zijn eigen land, schreef ook Luis de Narvaez talloze variaties op destijds populaire melodieën zoals *Guardame las vacas*, die overal in Europa opduiken.

Niet alleen melodieën en baslijnen zwerfen Europa rond, ook de musici zelf. En niet alleen de musici. Nooit was de mobiliteit van kunstenaars groter dan tussen 1200 en 1800. Als muzikleraar van de kinderen van de latere Filips II (toen nog prins), reisde Narvaez met diens kapel naar onder meer Italië en Noord-Europa. Deze mobiliteit kon ook een gevolg zijn van minder aangename

---

---

gebeurtenissen als vervolging en verbanning, of zelfs van criminele activiteiten zoals José Marin (ca. 1618-1699) mocht onder vinden. Deze componist en zanger was van een allesbehalve onbesproken levenswandel. In 1654 en 1656 werd hij (volgens een weliswaar niet geheel betrouwbare bron) gevangen genomen wegens ... roofoverval en moord! Hij werd voor tien jaar uit Madrid verbannen, maar stoorde zich daar blijkbaar niet al te erg aan. In 1657 werd hij al opnieuw in Madrid gesignaleerd. Zoals Juan Hidalgo frequenteerde hij de hofkringen (wellicht ontmoetten ze elkaar daar ooit), en vele van zijn vrij sentimentele 'songs' (*tonos humanos*) vol chromatismen en syncopen kenden een enorm succes. Van die 'songs' zijn er zestig voor stem en begeleiding en twee voor twee stemmen bewaard gebleven.

Met Juan Hidalgo (ca. 1612 – 1685) belanden we opnieuw in zeventiende-eeuwse Madrileense hofkringen, waar hij lange tijd de favoriet was. Voor verschillende opera's, meestal gemodelleerd naar Italiaanse voorbeelden, werkte hij samen met de toneel-dichter Pedro Calderon de la Barca. Van zijn 113 villancicos en *tonos humanos* (wereldlijke liederen op Spaanse teksten) zijn de meeste strofisch, soms op nogal moraliserende tekst. Deze muziek is dikwijls een aangename 'mix' van Spaanse dansritmes en Italiaanse belcantoachtige elementen.

Bartomeu Carceres is niet veel meer dan een naam. De naam van 'iemand' die vermeld wordt als 'schrijver van boeken' in de registers van de kapel van de hertog van Calabria in 1546. En zo hebben wel meer composities op dit concertprogramma een enigszins versluiserde identiteit – wat ten dele verklaard kan worden door hun 'zwerende' geschiedenis. Instrumentale werken

van componisten als Ortiz, Mudarra en Ribayaz krijgen het gezelschap van de bovengemelde *tonos humanos*, van sefardische gezangen (zie eerste pagina) en van berceuses uit Rhodos, Marokko en Valencia. Er rest ons niets anders dan mee te reizen.

Johan Huys

Montserrat Figueras © D. Ignaszewski

BIO'S

Montserrat Figueras studeerde bij Jordi Albarada, Kurt Widmer, Andrea von Rahm en Thomas Binkerley. Ze bekwaamde zich in oude zangtechnieken van de middeleeuwen tot de barok. Haar muzikale persoonlijkheid laaft zich aan originele bronnen van historische of traditionele aard. Sinds 1967 heeft ze een zowel artistieke als persoonlijke relatie met Jordi Savall, een samenwerking die floreert in pedagogische activiteiten, onderzoek en creatie. Samen met Savall stond Figueras aan de wieg van de ensembles Hespèrion XXI, La Capella Reial de Catalunya en Le Concert des Nations.

Jordi Savall is een van de meest veelzijdige musici van zijn generatie. Als uitvoerder op de viola da gamba, als leraar en als onderzoeker is hij onmisbaar binnen de hedendaagse herdefiniëring van de historische uitvoeringspraktijk. Met zijn bijdrage tot Alain Corneaus film *Tous les matins du monde*, zijn drukke concert- en opnameschema en zijn eigen platenlabel Alia Vox bewijst hij dat oude muziek geen elitezaak is. Zijn ensembles Hespèrion XXI, La Capella Reial de Catalunya en Le Concert des Nations bereiken een steeds groter en jonger publiek.

Als virtuoos op de barokharp en vindingrijke continuospeler is Andrew Lawrence-King een van de topuitvoerders binnen de oude muziek. Hij studeerde aan de universiteit van Cambridge en aan het London Early Music Centre. Hij werd bij Jordi Savalls Hespèrion XX geëngageerd als soloharpist en richtte in 1994 een eigen ensemble op, The Harp Consort. Lawrence-King verdeelt zijn tijd nu tussen solorecitals, tours met The Harp Consort en optredens als gastdirigent voor orkesten, koren en barokopera's. Voor zijn verdiensten op dit laatste vlak kreeg hij een eredoctoraat aan de universiteit van Sheffield.

IN DE KIJKER

vr 31.10.08 t/m zo 02.11.08 / Bach Academie

De Bach Academie focust drie dagen lang op de muziek van Johann Sebastian Bach. Gerenommeerde ensembles en solisten presenteren een druk programma vol beklijvende ervaringen. De concertinleidingen, een lezing, een interview en een debat brengen u dichterbij de figuur van Bach. Het gedetailleerde programma vindt u in de seizoensbrochure, het magazine en op de website.

CONCERTGEBOUWCAFE

Overdag en 's avonds is het gezellig toeven in het Concertgebouwcafé. Geniet van de heerlijke specialiteiten, zoals een verwenkoffie, fingerfood of lunches à la carte. Beluister aan je tafel de cd-selectie als voor- of naproefje van een concert, of lees er een goed boek ... van het Concertgebouw. De cd's en boeken zijn bovendien ter plaatse te koop. Tijdelijke fototentoonstellingen komen goed tot hun recht in de hedendaagse architectuur van Robbrecht en Daem. U vindt dit rookvrije cultuurcafé op de benedenverdieping van het Concertgebouw ('t Zand 34, open van woensdag tot zaterdag vanaf 11 uur en bovendien op dagen met een voorstelling vanaf een uur voor aanvang).

---

tickets & info: www.concertgebouw.be / +32 70 22 33 02 / In&Uit, 't Zand 34, Brugge

DISCOVERYPAS
50 % KORTING VOOR JONGEREN

Region
West-Vlaanderen

BRUGGE
MUSEUMSTAD

DeMorgen
een open geest doet meer

Knack
wekelijkse
FOCUS
www.knack.be

Klara

PORT AUTHORITY

ZEEBRUGGE

Electrabel

FLUXYS
EXCELLENCE IN GAS TECHNOLOGY

BOMBARDIER